

І.В. Голубовська,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет)

НЕВМИРУЩИЙ ЗАКЛИК ДО ЖИВИХ: ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ РАННЬОХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕПОХИ У ПРОЗІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ

У статті розглянуто творчий набуток Наталени Королевої з позицій художньої реалізації в ньому епохи утвердження християнської релігії

Складна й неоднозначна епоха становлення християнства завжди привертала увагу світового письменства. Стійкий інтерес літераторів до вказаного історичного періоду Л. Брюховецька пояснює актуальністю психологічних і моральних колізій, котрі виникали в житті перших послідовників Спасителевого вчення, а також тим, що сама ця тема належить до вічних [1: 116].

Початки ранньохристиянської ери неабияк приваблювали й Наталену Королеву. У своїй талановитій прозі вона неодноразово осмислювала цей переломний момент у розвитку людства. Зокрема варто згадати повісті "Quid est veritas?", "Сон тіні", книжку "Во дні они", оповідання "Центуріон", "Дев'ята", "Зустріч" (зб. "Інакший світ"), "Свята Христина (її життя та діла)", легенди "Еклога", "Володимирове срібло", "Нерушима стіна" (зб. "Легенди старокиївські") тощо.

До Наталени Королевої в українському красному письменстві відображення даного періоду яскраво зреалізоване у творчості Лесі Українки. А втім, у Лесиному художньому осмисленні цієї епохи виразно простежується певна специфіка, бо в естетичному відтворенні ранньохристиянської пори помітні авторські проєкції на модерний світ. За справедливим твердженням М. Зерова, археологізм уяви і справжній екзотизм були Лесі Українці чужими; її вавілоняни й єгиптяни мали сучасну психологію, а її американські пущі, середньовічна Іспанія, Рим і Єгипет – то тільки більш-менш прозорі псевдоніми рідного краю [2: 392].

Наталена Королева певним чином продовжила традиції авторки "Адвоката Мартіана"¹. Тільки ідеологічний ракурс у Н. Королевої визначався іншим задумом та завданнями, і звідси відмінності у способах трактування ранньохристиянської тематики.

Спостерігаються й ідеологічні відмінності в художньому втіленні письменницями релігійних догматів. Герої Лесі Українки бунтують проти заповідей покорі, любові до ближніх, її Міріам визнає: "Я знаю се, проклята я навіки, // бо я люблю не вмію ворогів" [3: 134]. У ревізії християнства авторкою "Одержимої" В. Агєєва виділяє два основні вектори: по-перше, йдеться про відкидання рабського, антиіндивідуалістського духу цієї релігії; по-друге, важливе значення має розрізнення понять віри – феномена духовного й церкви – суспільної інституції [4: 218].

Позиція Н. Королевої єднається з Лесиною у ставленні не до релігії взагалі, а до церкви, та й то лиш у випадку демонстрації гріховних дій деяких священників. На відміну від Лесі Українки, Наталена Королева ідеалізує роль душпастирства (до речі, незалежно від конфесійної приналежності: згадаймо її "старокиївські легенди" про печерських ченців), засуджуючи тих Господніх слуг, хто забув про своє справжнє призначення². Якщо ж скоєні гріхи є фатальними, герої літераторки несуть справедливе Боже покарання: так монастир, у котрому поселився диявол (повість "1313"), має бути знищеним тощо. Згаданий вище елемент здорового критицизму швидше був проявом релігійної людини, зацікавленої у зміні ситуації й повному викорінюванні існуючих викривлень. Ревізія провідних християнських засад для спадщини Наталени Королевої не була характерною.

На нашу думку, специфіка авторського трактування ранньохристиянської тематики найяскравіше відбилася у збірці "Інакший світ" (1936 р.). У мозаїчній композиції згаданої книжки структурно виділяється низка творів, яку можна умовно назвати "давньоримськими": "Зустріч", "Центуріон", "Дев'ята". Світоглядні позиції письменниці в оповіданнях "Інакшого світу" забазовані на творенні образів неофітів – носіїв істинних моральних цінностей. І саме тому ці персонажі змальовані як справжні герої. "Давньоримські" оповідання проникнуті трагічним пафосом, бо кожен із цих творів є взірцем героїчного офірування власного життя во славу Месії. Разом із тим авторка змальовує не іконописні постаті святих, а реальних, звичайних, на перший погляд, людей.

Вибором саме такого, дещо несподіваного ракурсу зображення своїх персонажів Наталена Королева переконливо доводить, що Божественної досконалості може досягти кожен християнин, якщо відданість Ісусові стане основою його буття. Крім того, письменниця розвиває традиції вітчизняної житійної літератури, адже, за слушним спостереженням Д. Чижевського, саме східнослов'янська агіографія мала характер надзвичайної "скромності": небагато в ній оповідань про чудеса, немає надмірного вихваляння святих та ін. [5: 94].

З історичною правдивістю письменниця вводить у коло неофітів представників різних суспільних прошарків: тут і юна продавець квітів, її батьки, колишні раби ("Зустріч"), проста вівчарка Наталена та її шляхетний наречений ("Дев'ята"), безіменний сотник римської армії ("Центуріон"). Рушійною силою "давньоримських" оповідань є внутрішній конфлікт між двома різними світоглядами – християнським та

¹ До речі, авторка "Інакшого світу" захоплювалася творчістю Лесі Українки, тому не виключено, що її поглиблене звертання до цієї теми є своєрідним продовженням тих традицій, які започаткувала улюблена поетеса.

² Див., напр., оповідання "Християнин", "Відгуки".

язичницьким. Прибічники Спасителевого вчення характеризуються як люди, сильні духом, тверді у своїх переконаннях, але добрі й мудрі в буденному житті.

Так, герой "Центуріона" папа Марцел відмовляється від можливого порятунку, закликаючи свого наступника жити якнайдовше задля спільної ідеї. Авторка залишає персонажа в останню ніч його життя, коли мученик возносить хвалу Господові за визволення з пут. Епітети "ясний", "лагідний", "мудрий", "спокійний" сприяють вивершенню образу справжнього адепта християнства, що несе благу вість людям. Неабияку мужність проявляють і юні християнки: ніжна, мрійлива Фільомена, героїня "Зустрічі", зійшовши на вогнище, вітає свого вбивцю словами "Мир із тобою"; тендітна Наталена ("Дев'ята") із непохитною силою захищає свої переконання в бідності й багатстві, у вівчарській оселі та в римському суді.

Однак необхідно зауважити, що, незважаючи на певні спільні риси в художньому дослідженні проблеми утвердження християнства в Римській імперії, кожний зі згаданих творів цікавий своєю самотутністю, мистецькою своєрідністю, розстановкою смислових акцентів.

Наприклад, оповідання "Дев'ята" характеризується складною побудовою; воно ж є у збірці найбільшим за обсягом. Ретроспективна композиційна організація сприяє розвитку сюжетної інтриги. Власне, сама загадкова назва розшифровується тільки у другій частині, коли з'ясовується, що вівчарка Наталена є дев'ятою дочкою правителя Фределаса. Особливої зворушливості тексту надає лірична лінія – трагічна історія кохання Наталени й римського центуріона, котрий добровільно пішов на смерть заради нареченої. Юна героїня, яка виросла серед простих людей, змальована у фольклорному дусі: дуже гарна, мов польова лілея; "її природна врода – дика, вільна, свіжа, як повітря гірських верхів" [6: 44]. Авторка переконана: навіть у смерті Наталена виходить переможницею: "Кров, пролита за вічну ідею, – невмирущий заклик для живих..." [6: 168].

У "Центуріоні" та "Дев'ятій" проявляється ще одна прикметна ознака поезиї Н. Королевої: письменниця уникає натуралістичних сцен страти головних героїв. Перший твір залишає папу Марцела в останню ніч життя, другий закінчується подіями, значно пізнішими за часом, однак самої загибелі Наталени та її нареченого літераторка не показує.

Можливо, такий композиційний прийом пов'язаний із реалізацією творчого задуму белетристики, адже головною ідеєю оповідання "Центуріон" є проголошення невимрущості християнського вчення, усвідомлення того, що на зміну страчених мають прийти нові вірні, які понесуть далі благу вість людству. Сцена смерті в такому контексті видавалася б недоречною, хоча натяк на неминучість страти проявляється у своєрідному авторському прийомі: оповідання починається й закінчується хуртовиною голодного, злісного реву ув'язнених левів та пантер – місткими художніми образами, котрі передають трагічне Марцелове майбутнє.

Якщо головний герой "Центуріона" презентує себе сформованою особистістю, то в оповіданні "Дев'ята" безпосередньо відтворюється процес становлення Наталени – справжньої християнки, і з цією метою літераторка вдається до ретроспективної композиції. Письменниця наголошує на тому, що й через багато років після смерті героїні її подвиг надихає нащадків; авторка уникає сцени страти, бо для неї й справжніх християн Наталена жива й досі.

Зовсім іншими вихідними позиціями можна пояснити художню специфіку оповідання "Зустріч". Епізод страти Фільомени є кульмінацією в розвитку сюжету, адже в останні хвилини недовгого життя героїня зустрічається зі своїм давнім товаришем Аталом, нині – римським легіонером. Цей персонаж опиняється в амбівалентній ситуації складного морального вибору: він має або вбити Фільомену, тим зрадивши дитячу дружбу, або врятувати її, погребувавши обов'язками воїна. З психологічною достовірністю письменниця показує, як в Аталовій голові, "непривичасній до складніших міркувань, сплелися думки у вогненний вузол" [6: 139].

Трагічність ситуації "кат – жертва" підкреслюють апокаліптичні картини природи: зблідлому небу, що плаче срібними слізьми зірок, протиставляється земля, звикла до смороду пожеж, стогону вмираючих, випарів безневинно пролитої крові. Власне, у такому романтичному антагонізмі небесного й земного, високого й низького проявилися, з одного боку, традиційні для Наталени Королевої мотиви протистояння Божого й сатанинського, а з іншого – відбилася фатальна неминучість страти. Гордіїв вузол екзистенційного вибору Атал розрубує ударом меча й трьома стрілами: дарує швидку смерть своїй подрузі й позбавляє життя самого себе, бо "воjak, що програв бій жити не сміє!" [6: 139].

Тож ідейна спрямованість аналізованих вище оповідань орієнтує письменницю на створення героїчних образів. Промовисте авторське зосередження винятково тільки на самих чеснотах її персонажів дає право стверджувати, що в "давньоримських" оповіданнях відбилися окремі риси агіографії. Це передусім проявилось при створенні образів. Варто виділити прийоми змалювання доброчесностей, елементи мучеництва. Такі ознаки надають згаданим групі творів іншого звучання та сприяють глибшому емоційному впливу на читачів.

У своїй творчості Наталена Королева намагалася відтворити безмежність впливу Спасителевого вчення на людство й задля цього зверталася до несподіваних, навіть парадоксальних прийомів. Зокрема, в легенді "Еклога" (зб. "Легенди старокиївські", 1944-1943 рр.) хрещення приймає язичницький бог Пан. Авторка обґрунтовує дії свого персонажа: спочатку той зацікавився піснями вигнанців, у котрих славили невідоме йому ягнятко. Роздуми над життям і блага вість про Пастиря доброго поступово приводять покровителя чередників до християнства: "Як же мені, пастирському богові, його не полюбити? І з того часу йому служу, як вмію" [7: 476]. За версією Наталени Королевої, саме Пан навіртає до праведної віри князя Володимира (легенда "Володимирове срібло").

В основу сюжету "Нерушимої стіни" покладено відомий переказ із "Повісті минулих літ" про відвідини апостолом Андрієм пракиївської території. Спасителів учень благословив землю наших предків та народ, що "у

дикій буйності своїй не міг не відчуті творчої сили гармонії і спокою" [7: 583]. І хоча пращури ще не були готові прийняти Христову віру, письменниця переконливо показала: добре зерно благої вісті в майбутньому дасть щедрі сходи.

Оригінальні авторські погляди на ранньохристиянську епоху також відбилися й у повісті "Quid est veritas?" (1939 р.). У цьому творі до кола Ісусових послідовників письменниця сміливо залучає не тільки Йосифа Ариматейського, Марію Магдалину, Марту та їхнього брата Лазаря, а й самого Понтія Пілата.

Повістярка показує поступову еволюцію світогляду свого героя. Спочатку її прокуратор ставить Спасителя на один рівень із сакральними персонажами різних світових релігій: юдейський Месія для нього не гірший і не кращий від "своїх" і "чужих" богів. Однак поволі в Пілатовій свідомості відбувається злам: дивне для нього Христове вчення, котре вольовий римлянин колись заперечував, бо воно є "само серце ... без тіла" [8: 67], мимоволі трансформує його уявлення про світ. Поза своїм бажанням, він захоплюється постаттю Ісуса, і після знайомства з ним буде ділити все своє життя лише на два етапи: "до" й "після". Пілат Н. Королевої вже ніколи не буде таким, як раніше; Ісусові смерть та воскресіння назавжди змінили його життєві орієнтири.

Утративши життєвий стрижень і дружину Клавдію Прокулу, яка не могла змиритися з душевним станом чоловіка, Пілат Наталени Королевої, за влучним авторським порівнянням, порохнявіє й трухлявіє, наче пень. Символічно, що другий шанс на відродження персонаж отримує вже після власної загибелі, коли Лазар іменем Христа повертає його до світу живих. Письменниця проводить свого героя через смерть не випадково: з одного боку, це спокута за його гріхи, з іншого, – після своєрідної реінкарнації Понтій відроджується зовсім новою людиною.

Творчо переосмисливши провансальську легенду, Наталена Королева відродила колишнього прокуратора в загадковому святому Маріусі. Воскреслий герой – загальний улюбленець, добрий, мудрий, лагідний і завжди радісний. О. Мишанич акцентує увагу на творчій сміливості письменниці, котра зробила те, на що не наважився жоден літератор, – реабілітувала Пілата Понтійського [9: 105].

Тож твори Наталени Королевої, у котрих так чи інакше зреалізована ранньохристиянська тематика, позначені філософічністю, глибинністю морально-етичної проблематики, і тим вони залишаються актуальними для багатьох поколінь. Провідну думку всієї прози Н. Королевої згаданого спрямування можна визначити як звернення до читачів жити за Господніми заповідями. Демонстрація авторкою глибоких змін, що під впливом слова Божого відбуваються в душах її численних героїв, підтверджують можливість духовного відродження кожної людини, навіть грішника.

Саме в послідовному проголошенні християнських чеснот проявляється багатий виховний потенціал спадщини Наталени Королевої, і це особливо важливо для правильної моральної орієнтації читачів. Послідовна авторська апеляція до біблійної етики має неабияку дидактичну вартість для сучасних і майбутніх поколінь українців, котрі шукають моральні орієнтири. Спадщина Н. Королевої заслуговує на ретельне вивчення не тільки у вищій, а й у середній ланці освіти, бо високодуховна проза літераторки дає можливість направити юного читача у світ вічних цінностей. М. Жулинський підкреслив, що ті моделі й форми, які внаслідок індустріалізації та раціоналізації вносила в суспільне життя цивілізація, "понижували" духовний тонус людини та орієнтували її на виробництво й споживання, що звужувало сферу життєвого світу людини і відділяло її настрої, надії від ідеального, трансцендентного [10: 8]. Набуток Наталени Королевої теж може допомогти заповнити той духовний вакуум, котрий утворився в душах багатьох співвітчизників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брюховецька Л. Сповідь неуярмленої душі // Вітчизна. – 1996. – № 7 – 8. – С. 116 – 119.
2. Зеров М. Леся Українка // Зеров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 359 – 401.
3. Українка Леся. Одержима // Українка Л. Зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 3. – С. 126 – 147.
4. Агеєва В.П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 264 с.
5. Чижевський Д.І. Історія української літератури від доби реалізму. – Тернопіль: МПП "Презент", за участю ТОВ "Феміна", 1994. – 480 с.
6. Королева Н. Інакший світ: Екзотичні оповідання. – Львів: Бібліотека "Дзвонів", 1936. – 181 с.
7. Королева Н. Предок: Іст. повісті. Легенди старокиївські / Упоряд., авт. післямови та приміт. О.В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1991. – 670 с.
8. Королева Н. Quid est veritas? – Всесвіт. – 1996. – № 3. – С. 109 – 145.
9. Мишанич О. Повернення. – 2 вид., перероб. і допов. – К.: АТ "Обереги", 1997. – 332 с.
10. Жулинський М. Християнство і національна культура // Біблія і культура: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. X. – С. 6 – 8.

Матеріал надійшов до редакції 18.02.2006 р.

Голубовская И.В. Непреходящее воззвание к живым: художественное осмысление раннехристианской эпохи в прозе Наталены Королевой.

В статье рассматривается творческое достояние Наталены Королевой с точки зрения художественной реализации в нем эпохи утверждения христианской религии.

***Golubovska I.V. An eternal appeal to those who are alive: artistic interpretation of early
Christian epoch in Natalena Koroleva's prose.***

*The article limelights Natalena Koroleva's artistic legacy in terms of representing the epoch of
Christian religion consolidation.*